

Ryszard Żelichowski

<https://orcid.org/0000-0001-7888-8423>

Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk

Modelowa okupacja hitlerowska Wielkiej Brytanii w II wojnie światowej

Abstrakt: W czerwcu 1940 r. wojska niemieckie dokonały inwazji zbrojnej na położone w kanale La Manche Wyspy Normandzkie. Do maja 1945 r. były one jedyną częścią Wielkiej Brytanii pod okupacją niemiecką. Niemcy zastosowali wobec mieszkańców nieznaną nigdzie indziej model łagodnej okupacji, który służyć miał tworzeniu pozytywnego wizerunku kultury niemieckiej, przeznaczonego dla opinii światowej. Jednocześnie Hitler zarządził tu budowę najsilniejszych umocnień Wału Atlantyckiego.

Słowa kluczowe: okupacja, kolaboracja, obozy koncentracyjne, obozy pracy, Wał Atlantycki, Wyspy Normandzkie.

Abstract: In June 1940, the German Army invaded the Channel Islands, an archipelago in the English Channel. Until May 1945 there were the only part of the British Empire under the German occupation. The German occupier imposed a model of mild occupation, known nowhere else, which was to create a positive image of German culture to be presented to world opinion. At the same time, Hitler ordered here the construction of the strongest permanent fortifications of the Atlantic Wall.

Keywords: occupation, collaboration, concentration camps, labour camps, Atlantic Wall, Channel Islands.

Choć tytuł tego artykułu może brzmieć jak zapowiedź tekstu z modnej historii alternatywnej, pochodzi od opublikowanej w 1995 r. i wielokrotnie wznawianej książki Madeleine Bunting *The Model Occupation. The Channel Islands under German Rule, 1940–1945 (Modelowa okupacja. Wyspy Normandzkie*

pod władzą niemiecką 1940–1945)¹, przygotowanej z okazji 50. rocznicy ich wyzwolenia. Nie umniejszając wielkiego heroizmu ludności w obronie Wysp Brytyjskich, okupacja części ich terytorium była faktem historycznymi i, co zrozumiałe, stała się także kłopotliwym faktem politycznym. Po dotarciu Niemców do Normandii i kanału La Manche, po kapitulacji Francji 22 VI 1940 r. kolejny etap starcia militarnego obu mocarstw był tylko kwestią czasu. Wojska niemieckie zdecydowały się na pierwszy ruch i zajęły zbrojnie należące do Wielkiej Brytanii Wyspy Normandzkie (ang. *Channel Islands*), nadając temu wydarzeniu wielką propagandową oprawę.

W polskiej literaturze historycznej poświęcono wiele uwagi inwazji niemieckiej na państwa Europy Zachodniej. Zdziwiał jednak marginalne zainteresowanie, lub całkowity jego brak, hitlerowską okupacją tej części terytorium Wielkiej Brytanii. W oczach krajowych czytelników utrwalił się pogląd o nieudanej inwazji niemieckiej na to państwo. Można nawet zaryzykować tezę, że skuteczna propaganda jak najbardziej zasłużonego zwycięstwa Brytyjczyków wyparła z naszej świadomości fakt, że nie jest to obraz do końca prawdziwy. Nie zamierzam na poniższych stronach podważać ani uszczuplać wagi brytyjskiego zwycięstwa w tej zbrodniczej wojnie. Jako badacz tematyki związanej z terytoriami specjalnymi i wyspami europejskimi od dawna zdziwiał mnie luka w tej wiedzy historycznej. Obchody 80. rocznicy inwazji niemieckiej na Królestwo Belgii, Królestwo Niderlandów oraz Republikę Francuską odwróca pewnie uwagę polskiej opinii publicznej od losów brytyjskich Wysp Normandzkich. Warto o nich przypomnieć².

Literatura

W języku polskim, jak dotąd, powstała tylko jedna, świetnie udokumentowana praca na temat okupacji niemieckiej Wysp Normandzkich. Napisał ją Krzysztof Kubiak³, autor wielu publikacji z zakresu historii wojskowości⁴. Zgromadzone w pracy tej informacje właściwie wyczerpują temat militarnej obecności Niemców na Wyspach Normandzkich. Kolejni badacze nie będą tu mieli wiele do dodania. Zainteresowanych tym aspektem II wojny światowej

¹ M. Bunting, *The Model Occupation. The Channel Islands under German Rule, 1940–1945*, London 1995. Książka została oparta na 70 tys. wywiadów z wyspiarzami, którzy mieszkali w tym czasie na wyspach. Najnowsze wydanie: Vintage 2017.

² W artykule zostaną poruszone tylko niektóre aspekty okupacji niemieckiej Wysp Normandzkich. Przygotowuję do druku monografię tych wysp, gdzie znajdzie ona odpowiednio szerokie naświetlenie.

³ K. Kubiak, *Niemiecka okupacja Wysp Normandzkich 1940–1945*, seria: „Pola bitew”, nr 35, Zabrze–Tarnowskie Góry 2015.

⁴ Część bibliografii z opisem zob. <http://lubimyczytac.pl/autor/4200/krzysztof-kubiak?porzadek=malejaco> (dostęp: 18 IX 2019).

odsylał do jej lektury. Odwołując się do ustaleń Autora, skupię się na innych zagadnieniach dotyczących polityki okupacyjnej hitlerowskich Niemiec wobec tego skrawka brytyjskiej ziemi. Pozostaje tylko dodać, że tematyka ta pojawia się w polskiej publicystyce właściwie tylko w kontekście wydarzeń medialnych, tak jak miało to miejsce w przypadku wywiadu z Johnem Nettlesem, znanym w Polsce odtwórcą telewizyjnej roli Jima Bergeraca, detektywa z wyspy Jersey, ale też historyka i reżysera filmu dokumentalnego dla BBC⁵; czy też, gdy w kwietniu 2017 r. na ekrany kin w Wielkiej Brytanii wszedł film fabularny *Another Mother's Son (Syn Innej Matki)*⁶. Tematyką tą wydają się zainteresowane głównie media prawicowe, które nadmiernie eksponują wątek żydowski, choć wpisany w dość szeroki kontekst ówczesnych wydarzeń. Warto też wspomnieć, że kilka polskich tekstów pojawiło się w różnych mediach społecznościowych, głównie w nawiązaniu do niektórych angielskich publikacji na ten temat⁷.

Zupełnie inaczej sytuacja ta wygląda w przypadku autorów anglojęzycznych. Do pewnego czasu tematyka ta, choć dosyć kłopotliwa dla Brytyjczyków, nie zajmowała czołówek prasy ani nie była przedmiotem szerokiej debaty publicznej. Książka Charlesa Cruickshanka z 1975 r. zaspokajała potrzebę wiedzy na ten temat⁸. Gdy w latach dziewięćdziesiątych XX w. Public Record Office utworzył swoje archiwa, udostępniając badaczom materiały dotyczące okresu wojny na Wyspach Normandzkich, nowe pokolenia podjęły trud ponownego zgłębienia tej kwestii. Jak pisał John Darnton na łamach „The New York Times”:

Przez lata zachowanie Wysp Normandzkich podczas okupacji niemieckiej było dumnym przypisem w historii Wielkiej Brytanii. Ich opowieści o traktowaniu żołnierzy

⁵ John Nettles nakręcił dla BBC trzyczęściowy dokument o niemieckiej okupacji wysp w latach 1940–1945 oraz opublikował książkę pt. *Jewels and Jackboots. Hitler's British Channel Islands*, Jersey (UK) 2015. Obszerny wywiad z reżyserem, pod kontrowersyjnym tytułem *Okupacja Wysp Normandzkich. Jak Anglicy wydawali Żydów*, przeprowadziła Anna Gwozdowska dla miesięcznika „Historia do Rzeczy” 2015, nr 4, <https://dorzeczy.pl/historia/43992/Okupacja-Wysp-Normandzkich-Jak-Anglicy-wydawali-Zydow.html> (dostęp: 18 IX 2019).

⁶ *Wydanie na śmierć Żydów zamieszkujących Wyspy Normandzkie. Jak zachowywali się Anglicy pod niemiecką okupacją 1940–45*, <http://blogmedia24.pl/node/79725> (dostęp: 18 IX 2019).

⁷ Zob. np.: B. Turner, *Outpost of Occupation. How the Channel Islands Survived Nazi Rule 1940–1945*, London 2010, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2011/08/10/jak-w-3-minuty-przezmienic-podbitych-brytyjczykow-w-wiernych-nazistow/> (dostęp: 18 IX 2019); <https://www.focus.pl/artykul/jak-wygladala-hitlerowska-okupacja-brytyjskich-wysp> (dostęp: 18 IX 2019); <https://opinie.wp.pl/niemiecka-okupacja-wysp-normandzkich-podczas-ii-wojny-swiatowej-6126039969343105a> (dostęp: 18 IX 2019).

⁸ Ch. Cruickshank, *The German Occupation of the Channel Islands*, Oxford 1975. Opublikowana kilka lat wcześniej popularna książka, będąca częściowo historią i przewodnikiem po wyspach, autorstwa C.P. Le Huraya tematykę wojenną pomija prawie zupełnie. C.P. Le Huray, *The Balwick of Guernsey*, revised by J.C.T. Uttley, London 1969 (wyd. 1, 1952).

niemieckich z pewnego rodzaju lodowatą pogardą uznano za symbol męstwa ducha brytyjskiego. Ale ostatnio pojawia się mnóstwo dokumentów i badań, które przyglądają się ciemniejszej stronie okupacji, rzucając małą chmurę podczas obchodów 50. rocznicy tego, co Wyspiarze Channel nazywają „Dniem Wyzwolenia”, 9 maja, dzień po V-E Day⁹.

Dyskusje wówczas zapoczątkowane pobudziły także potrzebę zachowania materialnych świadectw tego czasu. Guernsey Information Centre pod mało stosownym sloganem „Visit the occupation of Guernsey” („Odwiedź [!] niemiecką okupację Guernsey”) „chwali się” obecnie, że Wyspy Normandzkie były jedynym terytorium Wysp Brytyjskich okupowanym przez Niemców i że pozostało tam wiele dowodów ich pobytu...¹⁰

Przechodząc do porządku dziennego nad komercyjnym aspektem „turystyki wojennej”, polskiego historyka zadziwić może liczba publikacji historycznych na temat okupacji niemieckiej Wysp Normandzkich, które ukazały się w języku angielskim. Do 2019 r. wydanych zostało ok. 180 książek, a kilkanaście czeka na publikację!¹¹

Zanim przejdę do omówienia najważniejszych wydarzeń związanych z tą tematyką i skutków, jakie miały one dla narracji historycznej Brytyjczyków, przytoczę kilka informacji o naturze samych wysp.

Normandzka spuścizna

Wyspy Normandzkie to archipelag wysp na kanale La Manche, położonych 130 km na południe od angielskiego wybrzeża, w pobliżu francuskiej Normandii. Nie stanowią odrębnej jednostki politycznej, lecz są pojęciem geograficznym. Także nie są one częściami Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, ale podlegają bezpośrednio Koronie Brytyjskiej, stanowiąc tzw. Dependencje Korony Brytyjskiej. Ich status został określony przez *British Nationality Act* z 1948 r.¹² Głową dependencji jest monarcha brytyjski w ramach unii personalnej między nim a Wielką Brytanią, która odpowiada za ich sprawy zagraniczne oraz obronę. Dependencje mają jednak własne parlamenty, rządy oraz inne aspekty państwowości i stanowią one przypadek *sui generis* w stosunkach międzynarodowych¹³. Dzielią się na

⁹ Zob. <https://www.nytimes.com/1995/05/06/world/st-helier-journal-facing-nazis-upper-lips-were-not-always-stiff.html> (dostęp: 18 IX 2019).

¹⁰ Zob. <https://www.visitguernsey.com/magazine/discover-the-occupation-of-guernsey/> (dostęp: 18 IX 2019).

¹¹ Wliczając w to powieści o tej tematyce. Zob. https://www.theislandwiki.org/index.php/Bibliography_and_archives (dostęp: 18 IX 2019).

¹² R. Lempière, *Law and Lawmakers*, w: idem, *The Channel Islands*, London 1990, s. 98–112.

¹³ Zob. <http://uniaieuropejska.org/angielskie-wyspy-normandzkie-i-wyspa-man-nie-wchodz-w-skad-ue/> (dostęp: 18 IX 2019).

dwa baliwaty (ang. *bailiwicks*): Guernsey i Jersey. Do baliwatu Guernsey należy siedem wysp i grupa skał¹⁴. Poza Guernsey¹⁵ zamieszkałe są tylko wyspy Alderney¹⁶, Sark¹⁷ i Herm¹⁸. Do baliwatu Jersey¹⁹ należy kilkadziesiąt sąsiednich, niezamieszkałych wysepek²⁰. Głową państwa dla każdej z wysp jest królowa, która wypełnia swe obowiązki względem wysp za pośrednictwem doradców królewskich w Wielkiej Brytanii, noszących nazwę Tajnej Rady (Privy Council)²¹. Jej przedstawicielem jest przez monarchinię powoływany i odwoływany gubernator (Lieutenant Governor). Praktyczną władzę sprawują lokalne parlamenty wybierane w demokratycznych wyborach. Parlament na Guernsey nosi nazwę States of Deliberation (do którego States of Alderney mianują swojego przedstawiciela), na Jersey – States of Jersey, a na Sarku – Chief Pleas²². Dependencje nie mają reprezentacji w brytyjskim parlamencie, w związku z czym jego ustawodawstwo nie może ich objąć bez ich zgody. W tym wypadku odbywa się to przez rozporządzenie królewskie (Order in Council)²³.

Swoisty przypadek stanowi wyspa Sark. Senior Sarku (Seigneur of Sark) jest lennikiem królowej i co roku dostarcza jej daninę, która obecnie nieco przekracza wartość jednego funta²⁴. W okresie II wojny światowej w pamięci Brytyjczyków zapisała się szczególnie dama Sarku Sibyl Hathaway i jej arystokratyczne manieri, respektowane przez niemieckie dowództwo, także ze względu na jej świetną znajomość języka niemieckiego²⁵.

¹⁴ Jethou, Brecqhou (Brechou), Lihou, Burhou i grupa skał Caquets.

¹⁵ Stolica St. Peter Port, 65 km², 64 700 mieszkańców (2018 r.). Zob. <https://www.citypopulation.de/Guernsey.html> (dostęp: 18 IX 2019).

¹⁶ Stolica St. Anne, powierzchnia 7,8 km², 1970 (2018 r.).

¹⁷ Powierzchnia 5,45 km², 400 mieszkańców (2018 r.), seigneur i burmistrz Christopher Beaumont.

¹⁸ 2 km², Herm i Jethou 76 lokatorów (2018 r.).

¹⁹ Stolica St. Helier, 116 km², 106 800 mieszkańców (2019 r.).

²⁰ Właściwie skał: Minquiers, Écréhous, Les Dirouilles, Les Pierres de Lecq (the Paternosters). Były one źródłem długotrwałego sporu między Anglią a Francją do 1953 r., kiedy to Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości potwierdził ich brytyjską suwerenność. W związku z prawem do eksploatacji szelfu kontynentalnego ekonomiczne korzyści ożywiły znów dysputę nad tymi wyspami. Zob. <https://www.britannica.com/place/Channel-Islands-English-Channel> (dostęp: 18 IX 2019).

²¹ Zob. D. Ogier, *The Government and Law of Guernsey*, Guernsey 2005, s. 20 i n.

²² Szczegóły na temat struktury tych dependencji zob. https://www.justice.gov.uk/downloads/about/our-responsibilities/Background_Briefing_on_the_Crown_Dependencies2.pdf (dostęp: 18 IX 2019).

²³ M. Żuk, *Związki wyspy Sark z Unią Europejską*, w: *Pierwsza pięciolatka. Małe państwa Europy Środkowo-Wschodniej w Unii Europejskiej*, red. R. Żelichowski, Warszawa 2010, s. 218–220.

²⁴ Ibidem, s. 220.

²⁵ Dame Sibyl Mary Hathaway (1884–1974), dama Sarku (1927–1974). Napisała autobiografię pt. *Dame of Sark. An Autobiography*, Liverpool 1986.

Jak pisał Norman Davies o brytyjskich wyspach na kanale La Manche: „ich angielskie koneksje datują się od czasów podbojów normandzkich. Nigdy nie zostały formalnie włączone do Zjednoczonego Królestwa [...] Pani na Sark jeszcze w latach sześćdziesiątych prowadziła negocjacje w Westminsterem w sprawie własnych prerogatyw”²⁶. Tradycja oddzielnego administrowania wyspami na kanale La Manche sięga XIII w., kiedy to w wyniku wojny francusko-angielskiej 1202–1204 angielski król Jan I bez Ziemi (1166/7–1216)²⁷ utracił zdobycze w Normandii, ale utrzymał władzę na obszarze wysp.

Warto odnotować, że obok języka angielskiego mniejszości na wyspach posługują się odmianą języka normandzkiego należącego do rodziny języków romańskich, a właściwie odrębnymi dialektami (niekiedy uznawane za odrębne języki): auregnais (Alderney), guernésiais (Guernsey), jèrriais (Jersey) i sercquiais (Sark)²⁸.

Przygotowania do wojny

Przepisy obronne przyjęte zostały na wyspie Jersey już 1 IX 1939 r.²⁹ Sukces militarny odniesiony przez Niemców w wojnie z Francją w czerwcu 1940 r. skłonił rząd Wielkiej Brytanii, kierowany przez Winstona Churchilla, do podjęcia 15 czerwca doniosłej w skutkach decyzji politycznej o zdemilitaryzowaniu wysp³⁰. Cały personel wojskowy, broń i sprzęt w dniach 16–20 czerwca przetransportowano do Anglii. Rozgorzała też gorąca dyskusja na temat ewakuacji ludności cywilnej. Zdania na ten temat były podzielone. Władze Alderney optowały za pełną ewakuacją, dama Sarku zaś przeciwnie, zachęcała wszystkich do pozostania na wyspie. Stany Guernsey podjęły decyzję o ewakuowaniu wszystkich dzieci w wieku szkolnym, dając rodzicom możliwość ich zatrzymania na wyspie lub opuszczenie jej wraz ze szkołą. Na Jersey zdecydowało się pozostać 41 101 osób³¹, na Guernsey – 24 429, na Sark – 471 i zaledwie 18 mieszkańców na Alderney³². Akcja ewakuacyjna trwała od 21 do 23 czerwca.

²⁶ N. Davies, *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 2010, s. 1160.

²⁷ John, King of England, znany także jako John Lackland.

²⁸ Zob. <http://www.bbc.co.uk/voices/multilingual/jerriais.shtml> (dostęp: 18 IX 2019).

²⁹ Emergency Powers (Jersey Defense), Order in Council 1939.

³⁰ B. Turner, op. cit., s. 5–19.

³¹ Zob. <https://codenames.info/operation/grunpfeil/> (dostęp: 18 IX 2019).

³² Niekiedy źródła podają rozbieżne dane liczbowe. Nie jest celem tego artykułu ich weryfikacja, ale raczej wskazanie na zachodzące na wyspach procesy migracyjne. Na przykład liczbę ponad 97 tys. mieszkańców przed ewakuacją i 66 tys. po niej (głównie starych mężczyzn, kobiety i dzieci) podaje Ph.H. Badsey, *Occupation and Humanitarian Aid-A Case Study. The Channel Islands 1944–1945*, s. 29; <http://www.nids.mod.go.jp/english/event/forum/pdf/2013/03.pdf> (dostęp: 18 IX 2019).

Stany Guernsey przegłosowały 21 VI 1940 r. uchwałę, aby przekazać odpowiedzialność za prowadzenie spraw wyspiarskich Komitetowi Kontrolującemu (Controlling Committee), składającemu się z ośmiu osób pod przewodnictwem prokuratora generalnego Jej Królewskiej Mości, Ambrose'a Sherwilla³³. Zajął on miejsce dotychczasowego baliwa sir Victora Careya. Po opuszczeniu wysp przez wojsko Jersey powołały Radę Wyższą (Superior Council) stanowiącą rodzaj kadłubowego rządu, w skład którego weszli prezesi ośmiu wydziałów (*presidents*) oraz prokurator generalny i radca generalny. Na czele Rady stał baliw³⁴.

Inwazja

O fakcie demilitaryzacji wysp rząd brytyjski nie powiadomił Niemców. Ci zaś rozpoczęli przygotowania do operacji „Grünpfeil” („Zielona Strzała”), którą przeprowadzić miały dwa bataliony szturmowe. Już 28 czerwca bombowce Luftwaffe pojawiły się na niebie, rażąc ogniem różne cele w portach Saint Helier i Saint Peter Port. W wyniku nalotów niepotrzebną śmierć poniosły 44 osoby, a ponad 70 odniosło rany³⁵. W związku z zaistniałą sytuacją władze brytyjskie postanowiły oficjalnie ogłosić fakt demilitaryzacji wyspy w najbliższym wieczornym serwisie BBC, który został przez niemiecki nasłuch przeoczony³⁶. Dopiero 30 czerwca, gdy Ambasada Stanów Zjednoczonych w Berlinie została poproszona przez Foreign Office o poinformowanie o tym fakcie rządu niemieckiego, władze wojskowe postanowiły przeprowadzić kolejne rozpoznanie³⁷. Niemieccy piloci trzech samolotów typu Dornier zdecydowali się wylądować 30 czerwca na lotnisku Guernsey i dokonać oceny sytuacji na miejscu. Po powrocie do bazy we Francji powiadomili swoich przełożonych o braku obrony na wyspach. Jeszcze tego samego wieczoru wysłano na Guernsey kolejne samoloty. Po bezpiecznym wylądowaniu niemieccy piloci otrzymali od szefa policji Alberta Petera Lamy'ego pismo od baliwa Careya skierowane do dowódcy wojsk niemieckich na Guernsey (*Officer Commanding German troops in Guernsey*³⁸), z którego dowiedzieli się, że wyspy nie

³³ Sherwill został uwięziony przez Niemców z powodu udzielenia schronienia brytyjskim żołnierzom po katastrofie operacji „Ambassador” w 1940 r. Został on, co prawda, przez Niemców zwolniony, ale w styczniu 1941 r. usunięto go ze stanowiska. Zastąpił go radca John Leale. O akcji pisze szczegółowo K. Kubiak, op. cit., s. 90 i n. Zob. też: J. Marr, *The History of Guernsey. The Bailiwick's Story*, Guernsey 2001, s. 292 i n.

³⁴ Zob. https://www.theislandwiki.org/index.php/The_government_of_Jersey_during_the_Occupation (dostęp: 18 IX 2019).

³⁵ Zob. <https://codenames.info/operation/grunpfeil/> (dostęp: 18 IX 2019).

³⁶ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 20.

³⁷ J. Marr, *The History of Guernsey...*, s. 291.

³⁸ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 37.

zostały ufortyfikowane i nie będą bronione. Niemieccy oficerowie rozkazali zawieźć się do miasta, zakwaterowali się w hotelu Royal i zwołali spotkanie z władzami wyspy³⁹. W porannych gazetach 1 lipca ukazała się niemiecka proklamacja o objęciu rządów na wyspie (*Proclamation from the Officer Commanding German troops*)⁴⁰ i Luftwaffe przejęło kontrolę nad lotniskiem. Tego samego ranka na Guernsey wylądował pierwszy oddział żołnierzy niemieckich, a w godzinach popołudniowych nad wyspą załopotała hitlerowska flaga.

Następna poddała się Niemcom wyspa Jersey. Przed jej zajęciem wyspiarzom nakazano wywieszenie nad domami białych flag⁴¹. Dama Sarku przyjęła niemieckich oficerów 2 lipca (powitała ich jako gości, nie pozostawiając wątpliwości, kto jest tu gospodarzem!)⁴². Dziesięcioosobowy oddział żołnierzy przybył na wyspę tę dwa dni później. Na najmniejszą z wysp – Herme dowództwo niemieckie 25 lipca skierowało niewielki oddział żołnierzy, ale ostatecznie nie ustanowiło tam stałej placówki.

Operacja „Zielona Strzała” odbywała się od 30 czerwca do 4 VII 1940 r.⁴³ Rozpoczęła ona formalnie najdziwniejszą w tej wojnie okupację niemiecką, która trwała do 9 V 1945 r. Pierwsze dwie jednostki przeciwlotnicze przybyły do St. Peter Port 14 VII 1941 r. na przejętym frachtowcu SS Holland⁴⁴.

Okupacyjny standard

Tak jak na wszystkich okupowanych terytoriach, wojskowe władze ustanowiły godzinę policyjną, wprowadziły nieznany na Wyspach Brytyjskich obowiązek posiadania przy sobie dowodu osobistego. Do obiegu wprowadzona została niemiecka marka, niemiecki czas i ruch prawostronny. Znaki drogowe odtąd musiały mieć dwie wersje językowe. Została zabroniona sprzedaż alkoholu, wprowadzono zakaz słuchania radia angielskiego, choć początkowo nie konfiskowano radioodbiorników. Kontroli poddano żywność produkowaną przez miejscowych rolników i połowy prowadzone przez rybaków. Każdy mieszkaniec przyłapany na próbach ucieczki do Wielkiej Brytanii mógł zostać uwięziony lub zastrzelony. Niemieckie władze okupacyjne rekwirowały ciężarówki, samochody i rowery, wymuszając na władzach wyspy wypłaty odszkodowań ich właścicielom. W bibliotekach konfiskowano książki „o treściach wywrotowych”.

³⁹ Ch. Cruickshank, *The German Occupation of the Channel Islands*, Gloucestershire 2018, s. 72.

⁴⁰ A.P. Lamy, *Policing During the Occupation 1940–1945*, <http://www.guernsey.police.uk/CHttpHandler.ashx?id=5470> (dostęp: 18 IX 2019).

⁴¹ Ch.G. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 73.

⁴² B. Stoney, *Sybil, Dame o Sark. A biography*, Guernsey 2002, s. 136–137.

⁴³ Zob. <https://codenames.info/operation/grunpfeil/> (dostęp: 18 IX 2019).

⁴⁴ Zob. <http://users.telenet.be/Atlantikwall-15tharmy/OccupationChannelIslands.htm> (dostęp: 18 IX 2019).

Od stycznia 1943 r. wprowadzono naukę języka niemieckiego w szkole⁴⁵, zaś wyspiarze komunikować się mogli z ewakuowanymi dziećmi, krewnymi i przyjaciółmi jedynie za pośrednictwem Czerwonego Krzyża – za pomocą ocenzurowanych, standardowych listów wędrujących przez Szwajcarię⁴⁶.

W czasie okupacji mieszkańcy wysp musieli przestrzegać wszystkich praw nazistowskich Niemiec i współpracować z okupantami. Nie mając wskazówek ze strony rządu brytyjskiego, co robić w tej nowej sytuacji na co dzień, poszczególni mieszkańcy zachowywali się różnie. Były osoby, które nawiązywały kontakty z wrogiem na gruncie prywatnym, ale i tacy, którzy podjęli próby organizowania oporu. Większość godziła się milcząco ze zmianami, żywiąc nadzieję, że pewnego dnia nastąpi koniec okupacji. Z taką nadzieją przyszło mieszkańcom Wysp Normandzkich żyć prawie 5 lat.

Modelowa okupacja

Władzę nad Wyspami Normandzkimi sprawowała niemiecka Komendantura Polowa (Feldkommandantur 515, kryptonim „FK515”), a administracja cywilna podlegała Rządowi Okupacyjnemu z siedzibą w Paryżu⁴⁷. Niemiecką Komendanturą do października 1941 r. kierował niemiecki arystokrata płk Rudolf Graf von Schmettow. Jego kolejni następcy to płk Knackfuss (do lutego 1944 r.), a następnie mjr Heider, którzy nadzorowali działalność wyspiarskich władz cywilnych. Garnizon wojskowy do października 1944 r. osiągnął stan osobowy liczący ok. 25 tys. żołnierzy, a gdy rozpoczęły się prace nad fortyfikacjami wysp, powiększył się on o ok. 16 tys. pracowników Organizacji Todt (Organisation Todt – OT).

Żołnierzom niemieckim nakazywano być uprzejmymi wobec wyspiarzy. Nie nosili oni hełmów ani broni osobistej⁴⁸. Na początku nie było żadnych ustalonych zasad w sprawie bratania się ludności miejscowej z okupantem. Lokalne dowództwo niemieckie starało się utrzymać zadowolenie miejscowej ludności z niemieckich rządów tak długo, jak to tylko było możliwe. W zasadzie nie wtrącano się w pracę lokalnych władz cywilnych, pozwalano im zarządzać wyspami, wypłacać wynagrodzenie za wykonaną pracę i nie wydawać zbyt wielu drakońskich rozkazów nadchodzących z terenu Francji. Żołnierze niemieccy za przestępstwa (zbrodnie) przeciwko ludności cywilnej byli karani przez niemieckie sądy wojskowe.

Wyspy nadawały się idealnie do zorganizowania swoistego laboratorium modelu okupacji, który służyć miał tworzeniu pozytywnego wizerunku kultury

⁴⁵ Ch.G. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 154.

⁴⁶ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 223.

⁴⁷ Ph.H. Badsey, op. cit.

⁴⁸ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 41.

niemieckiej, przeznaczonego dla opinii światowej, ale też dla podbudowy narodowego samopoczucia. Idylliczny krajobraz, izolacja i brytyjska egzotyka były bardzo fotogeniczne. Wkrótce puszczone w ruch olbrzymią maszyną propagandową, wykorzystując do tego celu także zagranicznych dziennikarzy⁴⁹. Na powstałych filmach i fotografiach Niemcy uczestniczą w meczach krykieta z wyspiarzami, organizują koncerty muzyczne wojskowych orkiestr i biorą udział w potańcówkach z zaproszonymi miejscowymi damami. Po służbie żołnierze czytają lokalne gazety, chodzą do kina lub uczestniczą we mszach. W lokalnych kościołach i kaplicach posługę sprawowali niemieccy kapłani. Nad ołtarzami powiewała niemiecka flaga. Odprawiano także msze otwarte dla wszystkich wiernych: miejscowej ludności, Niemców i pracowników OT. Na msze czasami przybywała Feldgendarmerie, aby mieć pewność, że kazania są głoszone zgodnie z narzuconymi zasadami. Żołnierzom zapewniano nie tylko rozrywkę, ale i zachęcano do uprawiania sportu. Mogli również zajmować się jakimś hobby, np. fotografią, no i oczywiście mieli do dyspozycji plaże. Publikowane fotografie pokazywały „brytyjskich” policjantów prowadzących samochody, otwierających drzwi i salutujących niemieckim oficerom.

Co ważne, na Guernsey i Jersey nie było właściwie ani Gestapo, ani żołnierzy Waffen-SS⁵⁰. Jak podkreślają brytyjscy badacze, niemieccy żołnierze bez wątplenia posłusznie wykonywali rozkazy przełożonych. Generalnie przestrzegali oni nałożonej na nich dyscypliny. Większość żołnierzy, których los rzucił na brytyjskie wyspy, zdawała sobie sprawę z tego, że mają bezpieczną przystań i nie warto ryzykować karnego przeniesienia na front wschodni. Wyspy były reklamowane przecież w Niemczech jako miejsce turystyczne dla żołnierzy niemieckich. W 1942 r. w Paryżu wydrukowany został nawet przewodnik *Die Kanalinseln: Jersey – Guernsey – Sark*, autorstwa Hansa Auerbacha.

Instytucjonalna współpraca z okupantem

Ponieważ gubernatorzy ewakuowali się z wysp 21 VI 1940 r., rząd brytyjski zwrócił się do Careya w Guernsey i Alexandra Coutanche’a na Jersey, aby pozostali na miejscu w celu zachowania prawa i porządku oraz niesienia pomocy ludności cywilnej. Uprawnienia oraz obowiązki gubernatorów w całości przeszły na obu baliwów⁵¹. Ciężar odpowiedzialności za współpracę z okupantem dla dobra ludności cywilnej spadał całkowicie na ich barki.

⁴⁹ Ibidem, s. 83.

⁵⁰ Tę nazwę wyspiarze odnosili do Tajnej Policji Polowej (Geheime Feldpolizei – GFP), której kadra i personel rekrutowały się z formacji policyjnych III Rzeszy. A.P. Lamy, op. cit.; Ph.H. Badsey, op. cit., s. 33.

⁵¹ Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 35 i n.

Od samego początku okupacji wyspy uzyskały prawo do zachowania swoich rządów, sądów i prawa. Jedynym ustępstwem było to, że Niemcy mieli zatwierdzać wszystkie nowe ustawy, które sporządzane musiały być także w języku niemieckim, a władze cywilne rejestrować je miały według tradycji brytyjskiej, w taki sam sposób, jak lokalne prawa.

Już 1 VIII 1940 r., niespełna dwa miesiące od rozpoczęcia się okupacji, Sherwill, przewodniczący Komitetu Kontrolującego Guernsey, wystąpił w niemieckim radiu z przemówieniem, w którym oświadczył, że mieszkańcy Wysp Normandzkich (Wysp Kanałowych) pozostali „lojalnymi poddanymi” brytyjskiego władcy, ale zachowanie niemieckich żołnierzy na Guernsey było „przykładne”, i wyraził wdzięczność za ich „poprawne i życzliwe nastawienie do ludności miejscowej”. Potwierdził też, że przywódcy rządu Guernsey są traktowani z uprzejmością przez niemiecką armię. Życie, mówił, toczyło się tu nadal, tak jak przed okupacją. Celem Sherwilla było przede wszystkim uspokojenie krewnych w Wielkiej Brytanii, martwiących się o losy rodzin pozostałych na wyspach. Rząd brytyjski był wściekły, ale przemówienie Sherwilla zostało przyjęte z aprobatą przez większość mieszkańców wysp. Władze niemieckie skwapliwie wykorzystały to radiowe wystąpienie do celów propagandowych⁵².

Każda wyspa mogła prosić o pomoc swój Komitet Kontrolujący (na Guernsey) lub Organ Wykonawczy (na Jersey)⁵³. Współpraca taka przynosiła różne drobne, ale ważne życiowo korzyści, jak np. pozwolenie na pozyskanie drewna do użytku cywilnego, utrzymanie racji na wyższym poziomie, zezwolenie na wykorzystanie niemieckiej żeglugi do importowania żywności i odzieży z Francji itp. Odnotowano liczne przypadki „przymknięcia oczu” przez policję na drobne naruszenia prawa, a także aresztowania Niemców za dokonane przestępstwa.

Podobnie jak wiele innych krajów okupowanych, wyspy musiały ponosić koszty stacjonowania tam żołnierzy niemieckich⁵⁴. Banki, których główne aktywa w Londynie były niedostępne, musiały zamrozić konta bankowe swoich klientów. Jednocześnie rządy wyspiarskie musiały stać się gwarantem banków i umożliwić do nich dostęp oraz zapewnić im funkcjonowanie⁵⁵. Do obiegu wprowadzona została marka niemiecka, której rynkowa wartość wynosiła początkowo jedną ósmą funta, aby w 1942 r. spaść do prawie jednej dziesiątej⁵⁶.

⁵² Ibidem, s. 78–79.

⁵³ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 76.

⁵⁴ Do marca 1944 r. Guernsey poniosła koszty stacjonowania wojsk w wysokości 2 500 000 RM (Reichsmark), a Jersey – 2 mln. Ibidem, s. 96; Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 133.

⁵⁵ Zaciągnięte w tym okresie długi dla Guernsey wyniosły 4 232 000, a Jersey – aż 5 960 000 funtów szterlingów. Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 336.

⁵⁶ C.W. Duret-Aubin, *Attorney-General*, „Annual Bulletin of La Société Jersiaise” 1950, https://www.theislandwiki.org/index.php/Enemy_legislation_and_judgments_in_Jersey (dostęp: 18 IX 2019).

Sklepiarzom nie wolno było dyskryminować klientów niemieckich. Tak długo, jak sklepy miejscowe miały towary, w tym ubrania, buty, papierosy, herbatę i kawę, kupowali oni wszystko w ogromnych ilościach i wysyłali do Niemiec, często do odsprzedaży z zyskiem. Wkrótce sklepom zaczęło brakować towarów i zapasów dla mieszkańców, w związku z czym zredukowały one godziny pracy do 20 godzin tygodniowo.

Ciemna strona okupacji

Regulacje prawne wprowadzane przez Niemców spotykały się z próbami negocjowania ich przez cywilne władze miasta z okupantami. Czasami się to udawało. W sprawie przepisów dotyczących Żydów władze niemieckie były nieustępliwe. Co prawda, Wyspy Normandzkie zamieszkiwała niewielka ich liczba i większość z nich ewakuowała się do Wielkiej Brytanii, ale od października 1940 r. Niemcy zaczęli wprowadzać prawa obowiązujące Żydów w całej Rzeszy Niemieckiej⁵⁷. Na wyspach ukazało się 9 oddzielnych rozporządzeń (*Orders*) w ich sprawie. Na początku nakazano ujawnienie się osobom uważającym się za Żydów⁵⁸. Na ok. 30–50, jak się ocenia, pozostałych tu Żydów zarejestrowało się oficjalnie 18⁵⁹. Otrzymali oni karty rejestracyjne oznaczone czerwonymi literami „J” i zobowiązani zostali do noszenia znanej z kontynentu europejskiego gwiazdy Dawida. Dla rozwiania wszelkich wątpliwości sąd królewski w Guernsey 17 VI 1941 r., a na Jersey 31 maja opublikował tzw. Trzecie rozporządzenie (*The Third Order*), które zdefiniowało, kogo uważa się za Żyda⁶⁰. Wykonano również listę mienia wyspiarskich Żydów, w tym także tych, którzy ewakuowali się. Przeszło ono pod bezpośredni zarząd niemiecki.

Od kwietnia 1942 r. rozpoczęły się wywózki. Ostatnia grupa Żydów deportowana została w lutym 1943 r. do obozów we Francji i Niemczech⁶¹. Jak po latach komentowała ten rozdział historii w informacji do kolejnej edycji swojej książki Bunting, „Żydzi byli przerażeni; na Jersey, dwóch popełniło samobójstwo, jeden został przyjęty do azylu (gdzie zmarł, przyczyną śmierci maniakalne wyczerpanie, szaleństwo)”⁶².

⁵⁷ *The Jews of the Channel Islands*, <http://www.holocaustresearchproject.org/nazioccupation/channelislands.html> (dostęp: 19 IX 2019).

⁵⁸ F. Cohen, *The Jews in the Channel Islands during the German Occupation, 1940–1945*, Jersey 2000.

⁵⁹ P. Sanders, *The British Channel Islands under German Occupation 1940–1945*, Jersey 1950.

⁶⁰ Zob. <https://dirkdeklein.net/category/channel-islands/> (dostęp: 19 IX 2019).

⁶¹ J. Marr, *Daughters of Israel*, w: idem, *The History of Guernsey...*, s. 310 i n.; <http://www.holocaustresearchproject.org/nazioccupation/channelislands.html/> (dostęp: 19 IX 2019).

⁶² *Our part in the Holocaust*, <https://www.theguardian.com/world/2004/jan/24/germany.race>. Także w: M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. XV.

* * *

W sierpniu 1941 r. przeprowadzony został spis całej ludności cywilnej, a miesiąc później sporządzony wykaz osób urodzonych w Wielkiej Brytanii. Wykaz ten posłużył w latach 1942 i 1943 do ich deportacji do obozów w Niemczech. Umieszczeni zostali w południowo-zachodnich Niemczech, w Ilagu⁶³ V-B w Biberach oraz Ilagu VII w Laufen⁶⁴.

* * *

Na wyspach Guernsey i Jersey powstały znane w całej okupowanej Europie Domy dla żołnierzy (*Soldatenheim* – DSH), kluby oficerskie i Domy przyjemności (*Freudenhausen*) lub inaczej burdele. Do domów tych sprowadzono kobiety z kontynentu, głównie francuskie prostytutki, które pozostawały pod niemieckim nadzorem lekarskim.

Niemcy nawiązywali także relacje z mieszkankami wysp. Dane opublikowane przez Biuro Akt Publicznych w 1996 r. zawierają informacje, że w czasie okupacji na Jersey urodziło się 900 dzieci niemieckich ojców. Sami Niemcy liczbę tę szacowali na 60 do 80. Po wyzwoleniu Służby Bezpieczeństwa ostatecznie przyjęły, że było ich 320, z której to liczby 180 pochodziło od niemieckich ojców. Po wyzwoleniu próby zemsty na kobietach zostały uniemożliwione przez policję i brytyjskich żołnierzy. Udzielano im pomocy w opuszczaniu wysp, jeśli tylko tego chcieli.

Praca na wyspach i Operacja Todt

Przed niemiecką okupacją wysp przez wojska hitlerowskie największymi pracodawcami były Stany Guernsey i Stany Jersey. W nowej sytuacji sprawy uległy dramatycznej zmianie. Osoby w wieku produkcyjnym potrzebowały pracy i dochodów, aby wyżywić swoje rodziny i siebie. Bezrobocie w Jersey na Boże Narodzenie 1940 r. objęło 2400 mężczyzn. Starając się rozwiązać ten palący problem, władze cywilne przygotowały program odpowiedniej na miarę swoich możliwości pomocy humanitarnej. Wprowadzono system zróżnicowanej skali płac, która była niższa dla samotnych mężczyzn lub tych, których żony i dzieci przebywały w Anglii. Obniżone zostały także o połowę pensje urzędników służby cywilnej.

W nowej sytuacji największym pracodawcą na wyspach stały się niemieckie siły okupacyjne, które po podjęciu decyzji o budowie fragmentu umocnień Wału Atlantyckiego potrzebowały pracowników budowlanych, elektryków,

⁶³ Ilag (*Internierungslager für Zivilpersonen*) – obóz dla osób cywilnych internowanych przez wojsko.

⁶⁴ K. Kubiak, op. cit., s. 75.

hydraulików, mechaników, robotników do kamieniołomów, tłumaczy oraz wiele innych zawodów i umiejętności. Co ważne, armia oferowała dwa razy większe zarobki niż władze cywilne wysp. Wszyscy młodzi ludzie chcący podjąć pracę byli zobowiązani zarejestrować się w niemieckiej komendanturze. W 1943 r. wojsko zatrudniało już bezpośrednio ok. 4 tys. wyspiarzy.

Pozostałą lukę na rynku pracy wypełniali wykwalifikowani pracownicy niemieckich firm budowlanych w ramach OT, utworzonej w 1938 r. w Niemczech przez Fritza Todta, zarówno z prywatnych firmy budowlanych, jak i z przedsiębiorstw państwowych. Organizacja ta służyć miała pomocą przy budowie obiektów wojskowych⁶⁵. OT zatrudniała początkowo Niemców niezdolnych do służby wojskowej oraz przedpoborowych, którzy podlegali obowiązkowi pracy w tej organizacji⁶⁶. W latach II wojny światowej w jej szeregach znaleźli się robotnicy i inżynierowie z krajów okupowanych⁶⁷. Zostali oni również zobowiązani do posiadania i noszenia kart identyfikacyjnych oraz do przestrzegania różnego rodzaju nakazów i zakazów. Na przykład na wyspach nie wolno było im śpiewać pieśni patriotycznych, musieli przestrzegać godziny policyjnej. Zakazywano im połowów ryb, racjonowania towarów, a także rekwizycji domów. Choć byli oni wolontariuszami, za pracę swoją otrzymywali wynagrodzenie i pokrywano koszty ich wyżywienia. Los ich był o wiele lepszy niż sprowadzanych robotników przymusowych z wielu krajów, wykonujących pracę niewolniczą.

Trzeba podkreślić, że podczas okupacji niemieckiej żaden cywil z Wysp Normandzkich nie został deportowany do pracy w fabrykach w Niemczech, jak miało to miejsce w większości okupowanych krajów. Ludność miejscowa podejmowała się pracy dla OT dobrowolnie, była zatrudniona tylko na wyspach i uzyskiwała za pracę tę wynagrodzenie. W sumie niemieckie postępowanie wobec ludności cywilnej okazało się tu bez porównania lepsze niż w każdej innej okupowanej strefie.

Wał Atlantycki

Jak píše wspomniany we wstępie Kubiak, znawca problematyki militarnej, niemiecką obecność wojskową na Wyspach Normandzkich podzielić można,

⁶⁵ Na ten temat zob. *ibidem*, s. 61 i n.

⁶⁶ Po śmierci 8 II 1942 r. jej dotychczasowego szefa i twórcy Todta, OT została przeorganizowana, a w związku z objęciem jej przez Alberta Speera, ministra Rzeszy ds. uzbrojenia i amunicji, nazwana jego imieniem. Legion Speera, utworzony w 1942 r., wykonywał roboty budowlane w atlantyckich portach Francji. Pod koniec 1943 r. Legion zmilitaryzowano i przekazano pod zwierzchnictwo Narodowosocjalistycznego Korpusu Motorowego (NSKK). W 1944 r. został przeorganizowany w niezależny Korpus Transportowy Speer poprzez połączenie się z NSKK Transportgruppe Speer. Jego członkowie dostali jednolite uniformy.

⁶⁷ Wykaz „zasobów ludzkich” OT zob. K. Kubiak, *op. cit.*, s. 68 i n.

przy pewnych uproszczeniach, na dwie fazy. Od zajęcia ich (obsadzenia) w połowie 1940 r. do początku 1941 r. oraz decyzji Hitlera o przejściu do obrony strategicznej od wiosny tego roku do maja 1945 r.⁶⁸ Zdaniem Hugh'a Trevora-Ropera w miarę postępu wojny Hitler zaczął wierzyć, że jeszcze przed jakąkolwiek operacją sojuszu na rzecz wyzwolenia okupowanej Europy Brytyjczycy próbować będą odzyskać wyspy ze względu na ich symboliczną wartość⁶⁹. Dowodem dla sztabowców Hitlera były ponawiane na Wyspy rajdy brytyjskich sił specjalnych, chwilowo bez powodzenia, choć o dużym efekcie psychologicznym. Decyzją Hitlera ten niewielki skrawek terytorium Wielkiej Brytanii „stał się jednym z najsilniej nasyconych różnymi obiektami forttecznymi rejonami na świecie”⁷⁰. Kubiak cytuje fragment wspomnień gen. por. Hansa Speidla, w którym pisał on: „Wyspy Normandzkie, niewielki archipelag o wąskim froncie otrzymał do lutego 1942 roku 11 baterii nadbrzeżnych z 38 ciężkimi armatami, podczas gdy całe wybrzeże kontynentu o długości 600 mil między Dieppe a St. Nazaire miało porównywalną liczbę baterii z wszystkimi 37 armatami”⁷¹. Na cel ten Wyspy Normandzkie pochłonęły ok. 10%⁷² materiałów przeznaczonych na budowę Wału Atlantycznego „ciągnącego się wszak od wybrzeży Norwegii po granicę hiszpańską”⁷³. Według niemieckich źródeł w maju 1943 r. do prac sprowadzonych zostało 16 tys. przymusowych robotników, w tym 6700 na Guernsey, 5300 na Jersey i 4000 na Alderney⁷⁴.

Od wiosny 1941 r. w związku z planowaną inwazją na Związek Sowiecki Niemcy postanowili wycofać z wysp oddziały z dużym doświadczeniem bojowym i zastąpić je 319 Dywizją Piechoty⁷⁵. Dywizja ta do 1943 r. osiągnęła stan liczebny do 40 tys. żołnierzy, co uczyniło ją największą dywizją w armii niemieckiej⁷⁶. Na Jersey jeden niemiecki żołnierz przypadał na trzech wyspiarzy, a na Guernsey stosunek ten wynosił prawie jeden do jednego, podczas gdy w okupowanej Francji jeden do 120 francuskich cywilów. Niemieccy oficerowie, będący w opozycji do Hitlera, nazywali politykę wodza Niemiec „wyspiarską obsesją”⁷⁷.

⁶⁸ Ibidem, s. 28.

⁶⁹ *Hitler's War Directives 1939-1945*, red. H.R. Trevor-Roper, London 1966, s. 139-142.

⁷⁰ K. Kubiak, op. cit., s. 28.

⁷¹ Cyt. za: ibidem, s. 28.

⁷² O fortyfikacjach w ujęciu historycznym zob. *The Fortifications of Alderney*, Alderney 1993.

⁷³ Ibidem. O 12% betonu i stali pisze H. Smith, *The Changing Face of the Channel Islands Occupation. Record, Memory and Myth*, London 2007, s. 27.

⁷⁴ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 152.

⁷⁵ K. Kubiak, op. cit., s. 31 i n.

⁷⁶ Na ten temat zob. też: S.W. Mitcham Jr., *Hitler's Legions. The German Army Order of Battle, World War II*, London 1985, s. 219-220; Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 190-218.

⁷⁷ J. Uttley, *German Defences*, w: *The Channel Islands. A New Study*, red. V. Coys, Vancouver (B.C.) 1977, s. 82; J. Marr, *Island Madness*, w: idem, *The History of Guernsey...*, s. 299 i n.

Alderney

Mała wyspa Alderney stała się miejscem zakwaterowania siły roboczej sprowadzonej do budowania Wału Atlantyckiego. Ta najbardziej wysunięta na północ część zamieszkałych Wysp Normandzkich, o długości 5 km i szerokości 2,4 km, stanowiła w czasie okupacji niemieckiej oddzielny byt polityczny i w pewnym sensie społeczny. Wyspa leży ok. 15 km na zachód od miejscowości La Hague we francuskiej Normandii. Od północnego wschodu Guernsey dzieli odległość 30 km, a od południowego wybrzeża Wielkiej Brytanii – 100 km. Jest najbliższą położoną Wyspą Normandzką względem terytorium Wielkiej Brytanii. Dla potrzeb budowy Wału Atlantyckiego na wyspie tej OT wybudowała 4 obozy pracy: Lager Norderney w okolicy Saye, Lager Borkum w Platte Saline, Lager Sylt w pobliżu starej wieży telegraficznej w La Foulère i Lager Helgoland, położony w północno-zachodnim rogu wyspy. Od marca 1943 do czerwca 1944 r. Lager Norderney stał się podobozem obozu koncentracyjnego Neuengamme (pod Hamburgiem w Niemczech). Każdy obóz nosił nazwę jednej z Wysp Wschodniofryzjskich.

W obozie w Norderney zakwaterowani zostali europejscy robotnicy (zwykle z Europy Wschodniej, ale także Hiszpanie i Rosjanie). Więźniowie w Lager Norderney i Lager Sylt byli robotnikami przymusowymi (w tym pierwszym znajdowali się polscy i rosyjscy jeńcy wojenni, w tym drugim, którym od marca 1943 r. zarządzało Waffen-SS, m.in. Żydzi deportowani z Francji)⁷⁸. Obozy w Borkum i Helgoland zostały przeznaczone dla „ochotników” (*Hilfswillige*), których traktowano surowo, ale lepiej niż więźniów w obozach Sylt i Norderney. Mieszkańcami Lager Borkum byli niemieccy technicy oraz wolontariusze z różnych krajów Europy. Lager Helgoland wypełniony został pracownikami z OT. Zachowane fragmenty Lager Norderney służą obecnie za miejsce do biwakowania dla turystów. O społeczności tej wiemy najmniej. Była on odizolowana od Guernsey i Jersey. Z zalet ich bliskości korzystali tylko Niemcy i ochotnicy z OT. Świadcami ich dramatów byli mieszkańcy wysp zatrudnieni przez Niemców przy pracach budowlanych i logistyce⁷⁹.

Likwidacja obozu w Norderney przez nazistów rozpoczęła się w marcu 1942 r. Ostatecznie obozy zostały zamknięte po inwazji aliantów na Normandię w czerwcu 1944 r. Jeszcze w tym roku garnizon liczył ok. 3200 żołnierzy różnych formacji.

⁷⁸ O losach Żydów zob. F. Cohen, op. cit., s. 13 i n.

⁷⁹ W Alderney znajduje się 397 grobów. Po dodaniu do nich mężczyzn, którzy zginęli na statkach, daje łączną sumę 700 ofiar z całkowitej populacji więźniów ocenianej na ok. 6 tys. osób. Zdaniem Bunting liczba ta może dochodzić do 1250 ofiar. M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 291. O powodach możliwych rozbieżności w rozdziale „Death” pisze P. Sanders, op. cit., s. 218.

Niemcy na Alderney poddali się dopiero 16 V 1945 r., 8 dni po formalnym przyjęciu przez aliantów bezwarunkowej kapitulacji sił zbrojnych nazistowskich Niemiec i końca III Rzeszy Hitlera oraz 7 dni po wyzwoleniu Guernsey i Jersey⁸⁰. Aż 2332 niemieckich jeńców wojennych wywieziono z Alderney jeszcze później, bo 20 V 1945 r. Mieszkańcy mogli powrócić na wyspę dopiero w grudniu, gdy pozostawiona na miejscu grupa 500 Niemców zakończyła pod brytyjskim nadzorem akcję oczyszczania wyspy.

Résistance⁸¹

Bunting wywołała irytację wyspiarzy, gdy w cytowanej książce napisała, że mieszkańcy Wysp Normandzkich „nie walczyli na plażach, na polach ani na ulicach. Nie popełniali samobójstwa i nie zabijali Niemców. Zamiast tego ułożyli sobie wygodne życie, z kilkoma jawnymi oznakami oporu, prowadząc ciężki, nudny, ale stosunkowo spokojny żywot przez pięć lat okupacji, podczas których ponad połowa ludności pracowała dla Niemców”⁸². To surowa ocena postaw wyspiarzy. Tak jak w innych państwach, tak i tutaj Niemcy nie tolerowali jakichkolwiek przejawów oporu wobec swojej władzy. I tu karanie winnych służyć miało jako środek odstrasżający. To prawda, że ruch oporu był na Wyspach Normandzkich niewielki. Antagonizowanie Niemców dawało niewiele i miało różnorodne konsekwencje. Umieszczanie znaków „V” na ścianach domów było szybko usuwane przez policję, często zanim zobaczyła je Feldgendarmerie. Najczęściej czyniły to dzieci w wieku ok. 6 lat, które policja przestrzegała przed skutkami swoich czynów. Reakcja niemiecka była początkowo łagodna, kończąca się ostrzeżeniem, w następnej kolejności rekwirowano radia z obszarów, na których pojawiły się znaki oporu, a konsekwencją stanowił obowiązek wartowania przez mieszkańców całą noc długimi tygodniami, aby uniknąć nawrotu napisów⁸³. 21 II 1945 r. Niemcy na Jersey zastosowali nietypową represję wobec mieszkańców. Na fasadach domów wymalowali setki swastyk. Odpowiedź nastąpiła 4 dni później. W St. Helier w ciągu jednej nocy pojawiło się wiele czerwonych, białych i niebieskich flag Unii oraz znaków „V”.

Wyraźne oznaki biernego oporu pojawiły się w Guernsey po zatonięciu HMS „Charybdis” i HMS „Limbourne” 23 X 1943 r. Ciała 41 marynarzy z Królewskiej Marynarki Wojennej i Royal Marines zostały wyrzucone na brzeg wyspy Guernsey. Urządzony przez władze niemieckie pogrzeb z honorami

⁸⁰ Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 326.

⁸¹ Za rozdz. „Resistance? What Resistance?”, w: M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 191.

⁸² Ibidem, s. 316.

⁸³ Całkowity zakaz posiadania i słuchania radia wprowadzono w czerwcu 1942 r. Kalendrium: ibidem, s. XVIII.

wojskowymi przyciągnął ponad 20% ludności, która złożyła 900 wieńców⁸⁴. To była wystarczająca demonstracja przeciwko okupacji, aby kolejne pogrzeby wojskowe zostały zamknięte dla ludności cywilnej.

SS „Vega”

Ten przestarzały, wybudowany w szwedzkim mieście Göteborg w 1913 r. parowiec, noszący nazwę SS „Vega”, był własnością Stockholms Rederiaktieb Svea z siedzibą w Sztokholmie. Zużywał 10,6 tony węgla dziennie, a jego bunkry pozwalały na zabranie opału, który starczał na 16 dni żeglugi. Posiadał 4 luki, każdy z wyciągarką parową, o maksymalnej nośności 3 tony⁸⁵. Splot historycznych okoliczności uczynił ten niepozorny parowiec bohaterem II wojny światowej dla mieszkańców Wysp Normandzkich. Opiewany jest na wyspach przez bardów w ulicznych balladach⁸⁶. Tę optymistyczną historię warto pokrótce przypomnieć.

Najtrudniejszy okres w życiu mieszkańców wysp paradoksalnie zaczął się wraz z lądowaniami w Normandii 6 VI 1944 r. Alianci posuwając się naprzód przez Europę, zakłócili linie zaopatrzenia wysp, idącego głównie z Francji, i przed wyspiarzami pojawiło się widmo głodu. Pod koniec lipca 1944 r. niemiecki garnizon ogłosił stan oblężenia, który miał trwać aż 11 miesięcy. Jeszcze 22 lipca niemiecki gubernator wojskowy w Paryżu rozważał nawet masową ewakuację do Wielkiej Brytanii tych wyspiarzy, którzy nie byli bezpośrednio zaangażowani w produkcję żywności i utrzymywanie niezbędnej infrastruktury, w tym głównie kobiety i dzieci. Jednak zamiast tego 19 września podjęto decyzję o skontaktowaniu się z Międzynarodowym Komitetem Czerwonego Krzyża w Szwajcarii w sprawie pomocy medycznej i dostawy żywności dla ludności cywilnej (w październiku 1944 r. było 62 tys. osób)⁸⁷.

Tymczasem 22 września rząd brytyjski starał się uzyskać od niemieckich okupantów wcześniejsze poddanie się, ale odmówili oni spotkania z brytyjskimi wysłannikami. Deklaracja nowego dowódcy garnizonu, wiceadmirała Friedricha Hüffmeiera, z 15 marca o obronie wysp do końca wykluczała takie rozwiązanie. Gdy 27 września rząd brytyjski został oficjalnie poinformowany przez władze szwajcarskie o desperackiej sytuacji żywieniowej ludności cywilnej na Wyspach Normandzkich, premier Winston Churchill sporządził słynną notatkę, która brzmiała: „Niech głodują. Bez walki. Mogą gnić w wolnym

⁸⁴ J. Marr, *The History of Guernsey...*, s. 302–304.

⁸⁵ K. Taylor, *A tribute to the „SS Vega”. The Channel Islands Red Cross Ship (1944–45)*, Ilford 1996.

⁸⁶ Red Cross ship saved Channel Islanders from WW2 starvation, BBC, 24 December 2014, <https://www.bbc.com/news/world-europe-guernsey-30399377/> (dostęp: 19 IX 2019).

⁸⁷ Ph.H. Badsey, op. cit., s. 30.

czasie”⁸⁸. Ten komentarz mógł być skierowany do niemieckiego garnizonu, ale jego wymowa uzyskała dwuznaczny wydźwięk⁸⁹.

5 listopada baliw Guernsey otrzymał pozwolenie od niemieckich władz wojskowych, aby przesłać do Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża szczegółową informację dotyczącą rozpaczliwej sytuacji mieszkańców wysp Guernsey, Sark i Herm. Podobny raport wysłał baliw wyspy Jersey kilka dni później. Już 7 listopada brytyjskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zgodziło się na dostawę zaopatrzenia dla mieszkańców wysp i zasugerowało, aby zajęły się tym Wspólna Organizacja Wojenna (JWO), Brytyjski Czerwony Krzyż i Zakon św. Jana (The British Red Cross and Order of St. John)⁹⁰. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża otrzymał zgodę na wykorzystanie w tym celu SS „Vega”. Statek opuścił Lizbonę 20 grudnia, wioząc paczki żywnościowe i suplementy diety dla chorych. Na Guernsey przybył 27 grudnia oraz na Jersey 31 grudnia. Zacumowanie statku z 119 792 standardowymi paczkami żywnościowymi, solą, mydłem i lekarstwami wywołało euforię⁹¹. Utworzony wówczas most wodny z comiesięcznym zaopatrzeniem uratował życie wielu cywilów⁹².

Jak pisał jeden z wyspiarzy, Alfred Roussel: „To imię, Vega zawsze będzie mieszkać w umysłach tych, którzy byli na wyspie w tym czasie jako punkt zwrotny w sytuacji żywnościowej”⁹³. SS „Vega” odwiedził wyspy jeszcze 6 razy. Ostatni raz ok. miesiąca po wyzwoleniu wysp w maju 1945 r., na długo jeszcze przed przywróceniem regularnych połączeń promowych i powrotem ewakuowanych mieszkańców.

Epilog

Słowa Churchilla „Our dear Channel Islands are also to be freed today” („Nasze drogie Wyspy Normandzkie zostaną dzisiaj również wyzwolone”), wypowiedziane w przemówieniu w BBC 8 maja, usłyszeli z nielicznych publicznych głośników mieszkańcy, którzy tego dnia znaleźli się na Royal

⁸⁸ Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 284.

⁸⁹ P. Tabb, *A Peculiar Occupation. New Perspectives on Hitler's Channel Islands*, London 2005, s. 159.

⁹⁰ Należy tu podkreślić, że akcje takie miały również miejsce wcześniej. Kubiak sporządził tabelę pomocy Czerwonego Krzyża w latach 1941–1945. K. Kubiak, op. cit., s. 76.

⁹¹ Na SS „Vega” załadowano 750 ton zapasów awaryjnych, w tym 4 tony mydła, 5,2 ton soli i 96 tys. papierosów, wraz z zaopatrzeniem medycznym i chirurgicznym oraz specjalnymi suplementami diety dla dzieci i osób starszych. Poszczególne paczki żywnościowe były pakowane w Kanadzie i Nowej Zelandii i zawierały konserwy, takie jak herbata, masło, mięso, cukier, mleko skondensowane i suszone jajka. Ph.H. Badsey, op. cit., s. 33.

⁹² Ibidem.

⁹³ Zob. <https://www.bbc.com/news/world-europe-guernsey-30399377/> (dostęp: 19 IX 2019).

Square w St. Helier⁹⁴. Oficjalnie niemiecki garnizon poddał się 9 V 1945 r., dzień po kapitulacji Niemiec. Operacją „Nestegg”⁹⁵, na pokładzie dwóch brytyjskich niszczycieli: HMS „Bulldog” i HMS „Beagle”, dowodził brygadier Alfred Snow, który ustanowił na wyspach brytyjski rząd wojskowy⁹⁶. O godz. 7.14 rano na pokładzie HMS „Bulldog” niemiecki zastępca dowódcy Guernsey, General Siegfried Heine podpisał dokument o kapitulacji w imieniu niemieckiego dowództwa Wysp Normandzkich⁹⁷. O godz. 10.00, na pokładzie HMS „Beagle” zakotwiczonego w zatoce St. Aubin, gen. mjr Rudolf Wulf podpisał osobną kapitulację Jersey. Tak jak teatralnie zaczęła się, tak też kończyła się modelowa okupacja Wysp Normandzkich. Nastąpiła kurtuazyjna wymiana honorów wojskowych i zmiana warty pod zamkiem Cornet w Guernsey, a jedynie komentator kroniki filmowej nie mógł powstrzymać się od pełnego oburzenia komentarza o wciąż widocznej bucie „Hunów”, gdy wchodząc na okręt, wiceadmirał Hüffmeier⁹⁸ przesunął bezceremonialnie stojącego mu na drodze brytyjskiego oficera⁹⁹.

10 maja grupa oficerów brytyjskich udała się na Sark, aby przyjąć kapitulację tamtejszego garnizonu. Akt kapitulacji został podpisany w Rose Cottage damy Sarku i... tłumacząc się brakiem sił i środków, oficerowie pozostawili pod „dowództwem” Hathaway 275 niemieckich żołnierzy do 17 maja, kiedy to odtransportowani zostali oni na wyspę Guernsey¹⁰⁰. Główne brytyjskie siły wojskowe przybyły na wyspy 12 maja, w asyście statków załadowanych żywnością, zaopatrzeniem medycznym, odzieżą i podstawowymi artykułami gospodarstwa domowego dla ludności cywilnej¹⁰¹.

Po zakończeniu działań wojennych przyszedł czas na odniesienie się Wielkiej Brytanii do tego rozdziału własnej historii. Brytyjskie służby wywiadowcze w 1945 r. uznały, że liczba angielskich pracowników uczestniczących w pracach OT była mała i że znajdowali się w pewnym stopniu pod przymusem. W listopadzie 1946 r. brytyjski minister spraw wewnętrznych poinformował Izbę Gmin, że większość zarzutów stawianych osobom oskarżonym o kolaborację nie ma wystarczających podstaw, aby poniosły one odpowiedzialność. Stwierdzono również, że nie istnieją podstawy prawne do

⁹⁴ R. Lemprière, *The Channel Islands...*, s. 96.

⁹⁵ R. Mayne, *Operation „Nestegg”. The Liberation of Jersey, 1945*, Jersey 1985.

⁹⁶ Trwał on do 25 sierpnia, kiedy to król wyznaczył gubernatorów dla obu baliwatów. Ch. Cruickshank, op. cit., 2018, s. 332.

⁹⁷ M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 148–149.

⁹⁸ Wiceadmirał Friedrich Hüffmeier, fanatyczny nazista, zastąpił hr. Schmettowa w końcu lutego 1945 r. J. Marr, *The History of Guernsey...*, s. 315; M. Bunting, *The Model Occupation...*, s. 146.

⁹⁹ Liberation of Channel Island, Movietone News, maj 1945, <https://www.youtube.com/watch?v=KmeMAMla5fU/> (dostęp: 19 IX 2019).

¹⁰⁰ R. Le Tissier, *Mined Where You Walk, The German Occupation of Sark 1940–1945*, Jersey 2008, s. 110; K. Hawkes, *Sark*, Guernsey 1983, s. 132.

¹⁰¹ Ph.H. Badsey, op. cit., s. 33–34.

prowadzenia postępowania przeciwko osobom rzekomo informującym władze okupacyjne o zachowaniu współobywateli. Ustawa o zdradzie z 1940 r.¹⁰² znalazła zastosowanie jedynie przeciwko osobom, które przybyły na wyspy z Wielkiej Brytanii w latach 1939–1940 w związku z robotami rolnymi. Obaj baliwowie z Guernsey i Jersey zostali oczyszczeni z oskarżeń o kolaborację oraz uzyskali tytuły szlacheckie za patriotyczną służbę w 1945 r.¹⁰³ Wielu wyspiarzy uhonorowano tytułami i wysokimi odznaczeniami¹⁰⁴.

Poddano także analizie postępowanie Niemców, szczególnie w odniesieniu do osób deportowanych. Nie stwierdzono czynów, które kwalifikowały się jako zbrodnie wojenne na wyspach Guernsey, Jersey i Sark. Postępowanie sądowe zalecono jedynie w odniesieniu do Alderney pod zarzutem niewłaściwego traktowania i doprowadzeniem do śmierci pracowników niewolniczych OT. Nie zakończyło się ono jednakże procesem¹⁰⁵.

Król Jerzy VI i królowa Elżbieta złożyli specjalną wizytę na wyspach 7 VI 1945 r. Marszałek polny Bernard Law Montgomery odwiedził je w maju 1947 r. Churchill, dwukrotnie zapraszany na wyspy – w 1947 i 1951 r., z zaproszenia nie skorzystał.

Pamięć

Choć od inwazji niemieckiej na Wyspy Normandzkie mija 8 pełnych dekad, pamięć o tym okresie jest nadal bardzo żywa i nabiera coraz większej dynamiki. W 2008 r. na wyspie Jersey odbył się pierwszy Międzynarodowy Festiwal Wyzwolenia (The Liberation Jersey International Music Festival), który za cel postawił sobie przypomnienie emocji towarzyszących mieszkańcom w kilku momentach II wojny światowej. Utrwalili je John Ireland w sonacie na klarnet i fortepian napisanej w 1943 r.¹⁰⁶ oraz piosenkarka jazzowa Gwyneth Herbert w utworze *Alderney*, nagrany 70 lat później¹⁰⁷. Napisane zostały 2 sztuki teatralne¹⁰⁸ oraz nakręcono 10 filmów dokumentalnych dla potrzeb telewizji i dużego ekranu. Zawierają one oryginalne zdjęcia kroniki

¹⁰² The Treachery Act 1940, An Act to make further provision for the trial and punishment of treachery. 3–4 George VI, c. 21 (United Kingdom), Via Wikisource.

¹⁰³ Dylemat, czy w przypadku Wysp Normandzkich można mówić o kolaboracji, ciekawie rozwija Paul Sanders w rozdziale „Collaboration? What Collaboration?”. P. Sanders, op. cit., s. 57 i n.

¹⁰⁴ J. Marr, *The History of Guernsey...*, s. 317–318.

¹⁰⁵ Szczegółowo o tym M. Bunting, *Justice done?*, w: idem, *The Model Occupation...*, s. 276–314.

¹⁰⁶ John Ireland's Fantasy-Sonata for Clarinet and Piano (1943 r.).

¹⁰⁷ Gwyneth Herbert, utwór *Alderney* w albumie *The Sea Cabinet* z 2013 r.

¹⁰⁸ Dama z Sark (*Dame of Sark*), oparta na pamiętnikach *Pani na Sark*, sfilmowana w 1976 r. przez Anglia Television, z Celią Johnson w roli głównej, w reżyserii Alvina Rakoffa i adaptacji telewizyjnej Davida Butlera. Druga sztuka to *Wojna Lotty (Lotty's War)*, napisana przez Giuliana Crispiniego na podstawie nieopublikowanych pamiętników.

filmowej, wywiady z żołnierzami i mieszkańcami oraz współczesne ujęcia głównie fortyfikacji i obiektów muzealnych zgromadzonych przez miłośników militariów¹⁰⁹. Ostatni z filmów, zatytułowany *Stowarzyszenie Miłośników Literatury i Placka z Kartoflanych Obierek*, oparty na powieści Mary Ann Shaffer i Annie Barrows z 1946 r. o tym samym tytule, z dużym rozmachem wyprodukowany został w postaci materiału VOD (wideo na żądanie) na platformie Netflix¹¹⁰. Swoistym fenomenem jest stosunkowo duża liczba powieści, których akcja dzieje się na Wyspach Normandzkich w czasie okupacji niemieckiej. W latach 1951–2015 ukazało się ich 17¹¹¹.

Duncan Barrett, autor wydanej w 2018 r. książki *Wyspy Brytyjskie Hitlera*¹¹², tak oceniał lata 1940–1945 na Wyspach Normandzkich pod rządami niemieckimi:

Były one wyjątkowo trudne, ale w porównaniu z okupacją niemiecką we Francji lub Holandii¹¹³ [...] były jej wersją typu „soft”. Prokurator generalny Guernsey, Ambrose Sherwill, tak naprawdę nazywał to „okupacją modelową”, co bardzo dobrze oddawało istotę tego, co niemieckie władze próbowały osiągnąć. Hitler widział to jako szansę na odrobinę PR – chciał udowodnić, że Niemcy mogą prowadzić okupację bez nadużyć władzy i przemocy, którą się posługiwały¹¹⁴.

Streszczenie

Sukces militarny odniesiony przez Niemców w wojnie z Francją w czerwcu 1940 r. skłonił rząd Wielkiej Brytanii do podjęcia doniosłej w skutkach decyzji politycznej o zdemilitaryzowaniu i ewakuacji ludności z Wysp Normandzkich (ang. *Channel Islands*). Na przełomie czerwca i lipca 1940 r. wojska niemieckie zajęły zbrojnie Wyspy Normandzkie, nadając temu wydarzeniu wielką propagandową oprawę. Na 5 lat, jako jedyna część Wielkiej Brytanii, znalazły się one pod okupacją hitlerowską. Inaczej jednak niż na innych okupowanych obszarach, Niemcy zdecydowali się na zorganizowanie tu swoistego laboratorium modelowej okupacji, która służyć miała tworzeniu pozytywnego wizerunku kultury niemieckiej, przeznaczonego dla opinii światowej, ale też dla podbudowy narodowego samopoczucia. Na wyspach funkcjonowała cywilna brytyjska administracja, dowództwo niemieckie dbało o dobre

¹⁰⁹ Wykaz filmów zob. https://en.wikipedia.org/wiki/German_occupation_of_the_Channel_Islands/ (dostęp: 19 IX 2019).

¹¹⁰ Ang. *The Guernsey Literary and Potato Peel Pie Society* (2018). W 2016 i 2018 r. ukazało się polskie wydanie książki *Stowarzyszenie Miłośników Literatury i Placka z Kartoflanych Obierek* w tłumaczeniu Joanny Puchalskiej (Warszawa 2018).

¹¹¹ Zob. https://en.wikipedia.org/wiki/German_occupation_of_the_Channel_Islands. W języku polskim: M. Leroy, *Kolaborantka* (oryg. *The Soldier's Wife*), tłum. A. Wojtaszczyk, O. Wojtaszczyk, Głucholazy 2013.

¹¹² D. Barrett, *Hitler's British Isles*, London 2018.

¹¹³ Autor nawiązuje tu do podzielonej Francji marszałka Petaina i Królestwa Holandii, które w początkowej fazie wojny miało również swoją wersję okupacji typu *soft* (drastycznie zmieniła się pod jej koniec). Nie ma wątpliwości, że Europa Środkowo-Wschodnia odczuła jej najokrutniejszą formę.

¹¹⁴ Zob. <https://www.historyextra.com/period/second-world-war/life-under-nazi-rule-the-occupation-of-the-channel-islands/> (dostęp: 19 IX 2019).

stosunki z ludnością cywilną. Żołnierzom niemieckim nakazywano być uprzejmymi wobec wyspiarzy. Nie nosili oni hełmów ani broni osobistej. Nie było tu pracy przymusowej, a za jej wykonywanie mieszkańcy otrzymywali wynagrodzenie. Wyspy reklamowano w Niemczech jako miejsce turystycznego wypoczynku dla żołnierzy niemieckich.

Sytuacja zaczęła ulegać zmianie, gdy w 1941 r. Hitler podjął decyzję o przejściu do obrony strategicznej i budowy Wału Atlantycznego. Na niewielkiej wyspie Alderney powstały 4 obozy dla robotników, w tym 2 dla robotników przymusowych zarządzanych przez Waffen-SS. Wyspy Normandzkie stały się najbardziej ufortyfikowaną częścią Wału. Kapitulacja Niemców 9 V 1945 r. zakończyła ową „okupację modelową”, pozostawiając mieszkańców Wysp Normandzkich z balastem swojej przeszłości, która wywołuje ożywioną dyskusję do dnia dzisiejszego. Wydarzenia związane z tym fragmentem historii II wojny światowej są poza głównym nurtem badań polskich historyków. 80. rocznica inwazji niemieckiej i 75. wyzwolenia Wysp Normandzkich stwarzają okazję do zreferowania dyskusji toczonej przez brytyjskich historyków na ten temat w ostatnich dekadach.

A Model Nazi Occupation of Great Britain during the Second World War

The military success of the Germans in war with France in June 1940 persuaded the British cabinet to make a momentous political decision about the demilitarisation and evacuation of inhabitants of the Channel Islands in the English Channel. In late June and early July 1940 the German troops invaded the Channel Islands, giving to this event a great propaganda significance. For the five following years, the Channel Islands as the only part of Great Britain were under the German occupation. Unlike in other occupied territories, however, the Germans established here a form of laboratory of model occupation area in order to project a positive image of German culture for world opinion on the one hand and to boost their national morale. There was a British civil administration governing in the Islands, and the German command took care to ensure good relations with the civilian population. The German soldiers were commanded to be polite to the Islanders. They did not wear helmets or personal weapons. There was no compulsory labour, and people were paid for their work. The Channel Islands were advertised in Germany as a good place for tourist leisure for German soldiers.

The situation began to change when in 1941, Hitler decided to organise a strategic defence and to construct the Atlantic Wall here. In the small island of Alderney, four camps were built for workers, including two for forced labourers under the command of the Waffen-SS. The Channel Islands became the most fortified part of the Atlantic Wall. The capitulation of the Germans on 9 May 1945 ended this “model occupation”, leaving the inhabitants of the Islands with the ballast of their past, which continues to provoke animated discussion event today. Events related to this chapter of the Second World War are outside the primary current of research of Polish historians. The eightieth anniversary of the German invasion and seventy-fifth of the Islands’ liberation is an occasion to present the discussion in which British historians have been involved for the last decades.

Bibliografia

- Barrett D., *Hitler's British Isles*, London 2018.
 Bunting M., *The Model Occupation. The Channel Islands under German Rule, 1940–1945*, London 1995, Vintage 2017.
 Cohen F., *The Jews in the Channel Islands during the German Occupation, 1940–1945*, Jersey 2000.

- Cruikshank Ch., *The German Occupation of the Channel Islands*, Oxford 1975, Gloucestershire 2018.
- Davies N., *Europa. Rozprawa historyka z historią*, Kraków 2010.
- Duret-Aubin C.W., *Attorney-General*, „Annual Bulletin of La Société Jersiaise” 1950.
- Hawkes K., *Sark*, Guernsey 1983.
- Hitler's War Directives 1939–1945*, red. H.R. Trevor-Roper, London 1966.
- Kubiak K., *Niemiecka okupacja Wysp Normandzkich 1940–1945*, seria: „Pola bitew”, nr 35, Zabrze–Tarnowskie Góry 2015.
- Le Huray C.P., *The Balwick of Guernsey*, revised by J.C.T. Uttley, London 1969 (wyd. 1, 1952).
- Le Tissier R., *Mined Where You Walk, The German Occupation of Sark 1940–1945*, Jersey 2008.
- Lemprière R., *The Channel Islands*, London 1990.
- Leroy M., *Kolaborantka (The Soldier's Wife)*, tłum. A. Wojtaszczyk, O. Wojtaszczyk, Głucholazy 2013.
- Marr J., *The History of Guernsey. The Bailiwick's Story*, Guernsey 2001.
- Mitcham Jr. S.W., *Hitler's Legions. The German Army Order of Battle, World War II*, London 1985.
- Ogier D., *The Government and Law of Guernsey*, Guernsey 2005.
- Sanders P., *The British Channel Islands under German Occupation 1940–1945*, Jersey 1950.
- Smith H., *The Changing Face of the Channel Islands Occupation. Record, Memory and Myth*, London 2007.
- Stoney B., *Sybil, Dame o Sark. A biography*, Guernsey 2002.
- Stowarzyszenie Miłośników Literatury i Placka z Kartoflanych Obierek (The Guernsey Literary and Potato Peel Pie Society)*, tłum. J. Puchalska, Warszawa 2018.
- Tabb P., *A Peculiar Occupation. New Perspectives on Hitler's Channel Islands*, London 2005.
- Taylor K., *A tribute to the „SS Vega”. The Channel Islands Red Cross Ship (1944–45)*, Ilford 1996.
- The Fortifications of Alderney*, Alderney 1993.
- Turner B., *Outpost of Occupation. How the Channel Islands Survived Nazi Rule 1940–1945*, London 2010.
- Uttley J., *German Defences*, w: *The Channel Islands. A New Study*, red. V. Coys, Vancouver (B.C.) 1997.
- Żuk M., *Związki wyspy Sark z Unią Europejską*, w: *Pierwsza pięciolatka. Małe państwa Europy Środkowo-Wschodniej w Unii Europejskiej*, red. R. Żelichowski, Warszawa 2010, s. 218–220.

Biogram: **Ryszard Żelichowski** – prof. dr hab.; Zakład Europeistyki w Instytucie Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania naukowe: małe państwa, wyspy i terytoria specjalne Europy Zachodniej, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru niderlandzkojęzycznego. Najważniejsze publikacje: *Flandria* (Warszawa 2018); *Baarle-Nassau-Hertog* (Warszawa 2015); *Stosunki polsko-holenderskie w Europie południowej* (Warszawa 2014); *Stosunki polsko-holenderskie w Europie powersalskiej* (Warszawa 2013); *Gibraltar* (Warszawa 2012). E-mail: rzeli@isppan.waw.pl.